

Antošová, Marcela

Existencialistické aspekty v diele Dominika Tatarku

In: *Dominik Tatarka v souvislostech světové kultury: (jazyk - styl - poetika - politika)*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenková, Anna (editor). V Tribunu EU vydání první Brno: Tribun EU, 2013, pp. 25-41

ISBN 978-80-263-0385-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81525>

Access Date: 12. 03. 2025

Version: 20250223

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Existencialistické aspekty v diele Dominika Tataruku

MARCELA ANTOŠOVÁ (NITRA)

Kľúčové slová

existencializmus, francúzsky existencializmus, kresťanský existencializmus, ateistický existencializmus, Boh, láska, absurdita života

Key words

existentialism, French existentialism, Christian existentialism, atheistic existentialism, god, love, absurdity of life

Abstrakt

Spojitosť Dominika Tataruku s filozofiou existencializmu, presnejšie s jej francúzskym variantom, je dnešnou literárnou vedou už konštatovaná ako fakt. Úlohou štúdie je pozrieť sa na uvedenú problematiku cez polaritu kresťanského a ateistického existencializmu, a to v bytostnej spätosti Tatarukových ťažiskových, zároveň dostupných diel *V úzkosti hľadania*, *Farská republika*, *Rozhovory bez konca*, *Prútené kreslá* a *Písачky pre milovanú Lutéciiu*.

Abstract

Connection between works of Tataruka and philosophy of existentialism, specifically its french variant, is considered by contemporary literary science as a fact. The aim of this study is to consider this problem with regard of the Christian and atheistic existentialism, and with the immanent relation to those books which are crucial for Tataruka 's work and currently available e.g. *In the Anxiety of Searching*, *The Clerical Republic*, *Wicker Armchairs*, *Conversations without End*, *Scribbles to beloved Lutecia*.

Spojitosť Dominika Tataruku s filozofiou existencializmu, presnejšie s jej francúzskym variantom, je dnešnou literárnou vedou už konštatovaná ako fakt, a to či už vo všeobecnosti, alebo v súvislosti s konkrétnymi diela-

mi¹. Uvedená skutočnosť zároveň vyprofilovala problém, pretože literárna veda spája D. Tatarku raz s kresťanskou vetvou existencializmu² a raz s jeho ateistickou obdobou³, čo, prirodzene, avizuje vážne hodnotové posuny v autorovom nazeraní na svet, ktoré sa konzekventne museli odzrkadliť aj v jeho tvorbe. Úlohou štúdie je teda pozrieť sa na existencializmus u Tatarku cez polaritu ateistické verzus teistické⁴, a to zároveň v bytostnej spätosti autorových, v tomto smere korešpondujúcich si a v súčasnosti dostupných diel: *V úzkosti hľadania* (1942), *Farská republika* (1948), *Rozhovory bez konca* (1959), *Prútené kreslá* (1963) a *Písačky pre milovanú Lutáciu* (1999)⁵.

Skôr ako podrobíme uvedený „diapazón“ Tatarkových textov vyššie

¹ Pozri Jančovič, I.: *Prozaické začiatky Dominika Tatarku*. In: Romboid, 32, 1997, č. 8, s. 3–12; Bombíková, P.: *Tatarkova raná novelistika*. In: Slovenská literatúra, 44, 1997, č. 3, s. 188–199; Petrik, V.: *Dominik Tatarka odišiel a zostáva*. In: Romboid, 24, 1989, č. 7, s. 78; Prušková, Z.: *O zmysle a funkciách interpersonálnych situácií*, s. 108–111; Hamada, M.: *Tatarkova koncepcia kultúry*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 88; Števec, J.: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava: Tatran 1989, s. 454 atď.

² Pozri napr. Prušková, Z.: *O zmysle a funkciách interpersonálnych situácií*, s. 108.

³ Pozri napr. Bombíková, P.: *Tatarkova raná novelistika*. In: Slovenská literatúra, 44, 1997, č. 3, s. 191.

⁴ S ohľadom na obmedzené priestorové možnosti sa v štúdiu nezaobráme základnými existencialistickými atribútmi v Tatarkovej tvorbe, ako sú dôraz na ľudský subjekt, prežívanie existencialistických nálad (hnus, úzkosť, osamotenosť, tragickosť...), využívanie existencialistického inštrumentária či polaritou pravej verzus nepravej existencie atď. O základných existencialistických atribútoch Tatarkovej tvorby pozri viac Antošová, M.: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011. 158 s.

⁵ Ako je všeobecne známe, texty *Písačiek* vychádzali Tatarkovi už v 80. rokoch 20. storočia v zahraničí. V uvedenom príspevku však pracujeme s verziou, ktorá vyšla na Slovensku roku 1999. Zároveň na danom mieste upozorňujeme, že v texte z textologického hľadiska pracujeme s legitímnymi, spoločensky fungujúcimi a dostupnými vydaniaми spisovateľových diel [*V úzkosti hľadania* (1997), *Farská republika* (1963), *Prútené kreslá* (1990), *Písačky pre milovanú Lutáciu* (1999)]. Pri novelách *Kohútik v agónii* a *Ešte s vami pobudnúť*, ktoré vyšli pod spoločným názvom *Rozhovory bez konca* roku 1959, pracujeme s vydaním z roku 1963, v ktorom vyšli ako súčasť zbierky *V úzkosti hľadania*], pretože exaktné, kritické vydanie Tatarkových diel (s ohľadom aj na fakt, že doteraz nie sú niektoré autorove texty vôbec sprístupnené), ktoré by určilo najautentickejší variant diel, nebolo uskutočnené. A teda v tomto čase je akákoľvek úvaha o správnejšej či nesprávnejšej verzii podľa nás irelevantná.

načrtnutej optike, je nepochybné dôležité vyrovnať sa s faktom, že sám Dominik Tatarka zaradenie do existencializmu odmietal: „*V mojich knižkách, tak sa mi zdá, nedoznieva ani nadrealizmus, nie sú ani ohlasom existencializmu.*“⁶ Bez toho, aby sme mali potrebu pripisovať autorovi aspekt, ktorý sám poprel, faktom zostáva, že povedomie o francúzskom existencializme mal. Osobne poznal J. P. Sartra⁷ a kontakt mal aj s G. Marcelom⁸. A vôbec, sú to mená, ktoré explicitne spomína vo svojich dielach (*Písačky pre milovanú Lutéciu*⁹, *Navrávačky s Evou Štolbovou*¹⁰, *Proti démonom*¹¹). A mať vedomie o niečom nesie v sebe potenciú či už intencionálne, alebo neintencionálne s tým pracovať. Faktom však tiež ostáva, že napr. Tatarkova *Rozprávka o prichádzajúcej jari* (v ktorej sme existencialistické črty zaznamenali¹²) vznikla dávno predtým (približne roku 1931), ako sa existencializmus dostal do povedomia slovenskej verejnosti¹³. Uvedená skutočnosť teda implikuje potenciú existencializmu ešte pred existencializmom. Tento fakt podčiarkuje nielen Dominik Tatarka, ale

⁶ Tatarka, D.: *Niekoľko ohlasov o avantgarde*. In: Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 10, s. 51–52.

⁷ Pozri Tatarka, D.: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1968, s. 268.

⁸ Pozri Abrahamowicz, D. a kol.: *Ešte s vami pobudnúť – spomínanie na Dominika Tatarku*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1994, s. 120.

⁹ Pozri Tatarka, D.: *Písačky pre milovanú Lutéciu*. Praha: Labyrint 1999, s. 13 a 253.

¹⁰ Pozri Štolbová, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000, s. 267.

¹¹ Pozri Tatarka, D.: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1968, s. 268, 306–307, 310.

¹² Pozri Antošová, M.: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011, s. 42–53.

¹³ Ucelenejšie poznanie o existencializme sa na Slovensko dostalo analytickou štúdiou M. Varossa: *Pohľad na súčasnú filozofiu*, publikovanou v *Philosophia slovacica* roku 1945–1947, a Felixovou štúdiou *Neužitočné ústa – typ novej drámy*, napísanou v roku 1947 pri príležitosti uvedenia rovnomennej hry S. de Beauvoirovej na scéne ND. Pozri Kopčok, A. a kol.: *Dejiny filozofie na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava: SAV 1998, s. 244.

množstvo ďalších mien, ako Dostojevskij¹⁴, Tolstoj, J. Čapek¹⁵, Červeň, Karvaš¹⁶ atď. Aj v ich literárno-umeleckom priestore odborníci konštatujú prítomnosť existencialistických teorém ešte bez vedomia o existencializme¹⁷.

Onú možnosť existencializmu pred existencializmom a vlastne aj existencializmu po existencializme dovoľuje samotná povaha myslenia. V tomto prípade totiž nejde o klasické, striktné učenie realizujúce sa v médiu rozumu, vedeckého pojmu, vedeckej reflexie, abstrakcie, ale o filozofiu konkrétnej ľudskej existencie (konkrétneho ľudského prežitku) a v jej centre je človek: „(...) ktorý do filozofie vstupuje so svojou konkrétnou historickou situáciou a skúsenosťou, človek, ktorý je zaangažovaný na svojom bytí úlohami a ťažkosťami svojho života“¹⁸. Zároveň je to učenie, ktoré „není umelecky ničím jiným, než čím je filozoficky“¹⁹. A na platforme konkrétnosti otvára existencializmus „diapazón“ invariantných, subtilne „človečích“ (prirodzene, prežívaných špecificky – variantne) problémov (smrť, otázky o zmysle života, strach, úzkosť atď.). A v tejto invariantnosti smrti, hnusu, úzkosti, strachu, hľadania zmyslu života, ktoré nevlastní žiadna filozofická teória (len existencializmus na ne nástojčivo upozornil a urobil ich centrom svojho záujmu), ale ľudský subjekt osebe, ktorý v akte činu, v seba projekcii (vytvárajúc/určujúc svoju esenciu), k oným invariantným problémom cez prizor svojej konkrétnosti precitá, je rozptýl

¹⁴ Za predchodcu existencializmu ho označuje Störig (Störig, J.: *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon 1993, s. 430) a dokonca to podotkol aj sám Sartre: „Dostojevskij napsal: ‚Jestliže Bůh není, pak vše je dovoleno.‘ To je východzí bod existencialismu.“ (Sartre, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 23).

¹⁵ Pozri Černý, V.: *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 86–87, 153.

¹⁶ Pozri Rosenbaum, K. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry V*. Bratislava: SAV 1984, s. 742–795.

¹⁷ Pozri o tom podrobnejšie Antošová, M.: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011, s. 19–30.

¹⁸ Leško, V.: *Dejiny filozofie*. Bratislava: IRIS 1993, s. 284.

¹⁹ Černý, V.: *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 29. Samozrejme, v tomto zmysle možno uvažovať o spoločnej sémantickej „rozlohe“ filozofického a literárneho textu a o spoločnom východisku (postupe), ktoré pramení z konkrétneho prežitku (empírie), pričom hotový útvar/text má, prirodzene, iné konštanty na poli vecnom/filozofickom ako na poli umeleckom/literárnom.

existencializmu do rôznych časov a priestorov absolútne prirodzený²⁰. Ako skonštatoval V. Černý, existencializmus je smer, ktorý spočíva na „širších, obecnějších a platnějších intuicích životních, než jsou jen časové a módní“²¹ a „lecko bude existencialistou, kdo přímou příslušnost k směru popírá, a lecko k nemu jen zdánlivě nebo jen částečně patří, kdo do něho bývá zařazován“²².

A teda, ak je úlohou príspevku zadefinovať existencialistický – ateisticko-teistický spád Tatarkových diel a ich konfrontácia s francúzskou existencialistickou filozofiou, respektíve s J. P. Sartrom a G. Marcelom, nejde nám o potrebu kdesi spisovateľa natískať. Chceme len poukázať na myšlienkové prestupovanie hlbavých, uvažujúcich ľudí, ktorí otvárajúc intímne, hlbinné problémy ľudskej existencie sa či už intencionálne, alebo neintencionálne stretávajú na spoločnej „vlnovej dĺžke“. Neuskutočniť onú komparáciu by s ohľadom na spisovateľovu nájostlivú náklonnosť k Francúzsku a jeho spojitosť s J. P. Sartrom a G. Marcelom podľa nás znamenalo čosi podstatné nedopovedať. A preto aj pri našej komparácii sa nám určujúcou stáva práve filozofia G. Marcela a filozofia J. P. Sartra²³.

Teisticko-ateistický „vývoj“/spád Tatarckovho diela

Podstata takto nastoleného problému spočíva, prirodzene, v akceptácii či neakceptácii Boha. G. Marcel (kresťanský existencializmus) fenomén Boha uznáva. Zmysel ľudskej existencie vidí v zameraní sa na inú ľudskú bytosť a v intersubjektívnom prepojení a vyústení do Absolútna/Boha [„existence znamená ve skutečnosti koexistence“²⁴; „opravdu být znamená

²⁰ Problém existencializmu pred existencializmom a vôbec vzťah filozofie a literatúry podrobnejšie rozoberáme v monografii *Dominik Tatarcka v kontexte existencializmu*, v kapitolách Medzi literatúrou a filozofiou a Spisovateľ a filozof Dominik Tatarcka (Antošová, M.: *Dominik Tatarcka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011, s. 9–41). V tomto príspevku sme sa uvedenej zložitej problematiky dotkli len okrajovo, pretože nie je ťažiskovým predmetom štúdie.

²¹ Černý, V.: *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 14.

²² Tamže, s. 25–26.

²³ Zároveň upozorňujeme, že oná štúdia je nadstavbovým výstupom (sumarizáciou), ktorému predchádzajú podrobené analýzy a zistenia usúvzťažnené v našej monografii Antošová, M.: *Dominik Tatarcka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011. 158 s. (pre prípadné minucióznejšie deklarovanie tu vyriešeného pozri uvedený zdroj).

*být po hromadě s nějakým Ty na prapůvodním základě lásky*²⁵; „osobnost nemůžeme postihnout mimo akt sebevytváření, jednak ale tato tvorba má jaksi činit s řadem, který ji přesahuje.“²⁶; „v my (v mezilidské korelácii, poznámka M. A.) *doufám v Tebe* (v Boha, poznámka M. A.)...“²⁷]. Filozofia G. Marcela je teda filozofiou nádeje, nádeje v lásku osebe, v život a jeho pokračovateľnosť v transcendentnom. Filozofia J. P. Sartra (ateistický existencializmus) je naopak filozofiou samoty, absurdity, nezmyselnosti ľudského bytia končiaceho smrťou. Sartre konštatuje, že Boh neexistuje²⁸, človek je človeku vzdialený a smerom k smrti jestvovanie nezmyselné, pretože smrť je fakt „*přetínající pokaždě nějaký sebe-projekt*“²⁹, a tak „*dějiny kteréhokoliv života jsou dějinami krachu*“³⁰. Absurdnosť ľudského jestvovania však nie je dôvodom na sebaľútosť či pasivitu, naopak, len v aktivite/sebaprojekcii človek tvorí svoju esenciu – „*skutečnost spočívá pouze v činu*“³¹ – a oná nezmyselnosť ľudského života má u Sartra nesentimentálny, pragmaticko-realistický rozmer³². Graficky by sme uvedené základné „skice“ filozofií a ich rozkol mohli zaznačiť nasledovne³³:

Sartre: *neakceptácia Boha – človek je človeku vzdialený – absurdita a nezmyselnosť ľudského života,*

Marcel: *viera v Boha/Absolútne – človek je človeku zmyslom (transcendentná poloha lásky) – vyústenie v Absolútne – nádej a opodstatnenosť ľudského života.*

U Dominika Tatarku sa v tomto smere (s ohľadom na vyššie spomí-

²⁴ Citované podľa Janke, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta 1995, s. 151.

²⁵ Tamže, s. 151.

²⁶ Marcel, G.: *K filosofii naděje*. Praha: Vyšehrad 1971, s. 81.

²⁷ Tamže, s. 131.

²⁸ Pozri Sartre, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 15.

²⁹ Citované podľa Černý, V.: *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta 1992, s. 38.

³⁰ Tamže, s. 38.

³¹ Sartre, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 34.

³² Sám J. P. Sartre nazýva svoje učenie optimistickým (napriek tomu, že nepopiera fakt jeho tvrdosti), a to v tom zmysle, že človek môže v neobmedzenej slobode (čo je jeden jediný determinant ľudskej existencie) čokoľvek. Pozri Sartre, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 36.

³³ O učení filozofov pozri viac napr. Marcel, G.: *K filosofii naděje*, c. d., 137s.; Sartre, J. P.: *Existencialismus je humanismus*, c. d., 112 s.; Sartre, J. P.: *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh 2006. 718 s.; Janke, W.: *Filosofie existence*, c. d., 247 s.

naný „diapazón“ diel) vyprofilovali 4 línie:

1. Sartrovská línia (V úzkosti hľadania, Farská republika)

Uvedená línia naplňa v plnom rozmere Sartrove kontúry filozofie.

A) *BOH* – V prípade týchto diel je veľmi okrajovou záležitosťou. Aj keď s ním Tatarka ojedineho pracuje, Boh tu nie je ono Marcelovo Absolútne, ku ktorému subjekt v sebe (svojej podstate) a cez intersubjektívne prepojenie s druhým „ja“ precitá. Stojí direktívne nad človekom a je mu vzdialený. A preto, aj keď postavy Boha veľmi ojedineho spomínajú, ide tu o vzťah dvoch entít – Boh verzus človek – [nie o marcelovskú súňaléžitosť „menšieho“ (človeka) vo „väčšom“ (Boh)³⁴], ktorý sa vyjavuje ako vzťah konfliktný a napätý. A tak hrdinovia s oným vyšším princípom (Bohom) bojujú a vynucujú si svoju vôľu: „*Povedala (Žofia Hajčová, poznámka M. A.), že ju Boh musí vyslyšať a syna jej vrátiť...*“³⁵ Boh zároveň nie je ani tou inštanciou, ktorá dáva ľudskej existencii zmysel, a aj napriek jeho existencii sa človek cíti opustene a osamelo: „V bezodnej samote, do ktorej sa razom preborila, našla Boha osamelých.“³⁶ Dokonca je človek/svet len akoby nástrojom jeho (Božích) potrieb: „*Ale on tu bol sám (Peter Daniš, poznámka M. A.) s pocitom naprostej samoty, taký pocit musel mať aj Boh, keď sa vznášal nad priepasťami tmy, lebo musel stvoriť svet, aby tu nebol sám.*“³⁷ A teda či už Boh je, alebo nie je, človeku to nepomáha. A je vo svete na svoje bytie a jeho realizáciu sartrovsky sám.

B) *MEDZILUDSKÉ VZŤAHY* – V sartrovskom duchu sa v týchto dielach nedarí ani medziľudským vzťahom, ktoré zlyhávajú na všetkých úrovniach. Či už si zoberieme na zreteľ vzťahy partnerské [Irene a Žigo (*Ošial*), Dušan a jeho manželka (*Pach*), biologická láska Tomáša a Achinky (*Farská republika*) atď.], pokrvné vzťahy [matka a syn (*Posol prichádza*)], alebo priateľské [Gustáv Časnocha a jeho dávny priateľ (*Ludia za priechkou*)]. Uvedené potvrdzuje aj dominantný výskyt výrokov ako: „*Ocitli sa tak blízko jeden druhého, a hoci Tomáš stál od neho iba na pár krokov, ani strýko, ani mať nebrali ho dlhý čas na vedomie... To vnuklo Tomášovi pocit, aký je človek človeku vzdialený.*“³⁸ Niektoré z konštatova-

³⁴ Pozri Marcel, G.: *K filozofii naděje*, c. d., 137 s.; Janke, W.: *Filosofie existence*, c. d., 247 s.

³⁵ Tatarka, D.: *V úzkosti hľadania*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1997, s. 78 (Posol prichádza).

³⁶ Tamže, s. 79.

³⁷ Tamže, s. 21 (Záchvevy duše).

³⁸ Tatarka, D.: *Farská republika*. Bratislava: Smena 1963, s. 26.

ní navyše presahujú rámec konkrétneho fabulačného priestoru a dosahujú všeobecný rozmer: „*Osudy našich mileníek, dennodenných priateľov, ľudí podľa všetkého nám najbližších sú nám neprípustné, že osudy ľudí sú si vzdialené ako hviezdy a že sa nikdy nezblížia.*“³⁹

C) **ŽIVOTNÝ POCIT** – Absencia či skôr autentické neprežitie Boha, medziľudská vzdialenosť, osamotenosť logicky „pretkávajú“ diela pochmúrnou, ťaživou atmosférou a je v nich evidentná oná sartrovská pragmatická nezmyselnosť, absurdita ľudského života končiaceho smrťou: „... *všetko sa to končí kdesi tam, kde nás odvezú.*“⁴⁰ „*Lebo to všetko nemá zmysel.*“⁴¹ „*Márne žila, márne zomrela.*“⁴²

Schéma tejto línie je teda absolútne totožná s vyššie uvedenou schémou J. P. Sartra: *neakceptácia „Boha“ – človek je človeku vzdialený – absurdita a nezmyselnosť ľudského života.*

2. Sartrivsko-marcelovská línia (novely *Kohútik v agónii* a *Ešte s Vami pobudnúť*)

Uvedená línia je symbiózou J. P. Sartra a G. Marcela, aj keď celkový spád a podstata textov je absolútne sartrivská. Zo Sartra tu platí neakceptácia Boha a s ohľadom na fakticitu smrti celkový pocit absurdity života a z Marcela sa do noviel dostáva len oná medziľudská potreba (vzájomná nutnosť), ktorá má však v novelách iné „dopovedanie“. Kým u filozofa (ako sme už vyššie spomenuli) je človek (jeho dyadická – neposessívna – láska) pre človeka zmyslom existencie a zároveň „prostriedkom“ k poznávaniu/odhaľovaniu Boha, v prípade noviel (presne ako v 1. línii) sú Boh a človek samostatné, oddelené entity. A neakceptovanie vyššieho princípu v zmysle, v ktorom jeho fakticita dáva ľudskej konečnosti nekonečnosť, pokračovateľnosť, a tak existenciu naplňa opodstatnenosťou, logicky so sebou prináša opätovne (ako v prípade 1. línie) atmosféru absurdity a nezmyselnosti života. No aj napriek tomu, že človek tu nepredstavuje fenomén, kvôli ktorému ľudská existencia „vynachádza“ Boha, predsa je v tomto prípade (oproti prvej sartrivskej línii, kde sú si ľudské subjekty napriek vzájomnej neuhasiteľnej túžbe po sebe nezmieriteľne vzdialené) človek pre človeka oporou, no oporou ľudskou, ktorá síce nevyvracia nezmyselnosť/absurdnosť ľudskej existencie, ale onú nezmysel-

³⁹ Tatarka, D.: *V úzkosti hľadania*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1997, s. 50 (Podvojná rozprávka).

⁴⁰ Tamže.

⁴¹ Tamže, s. 30 (Ošiaľ).

⁴² Tatarka, D.: *Farská republika*. Bratislava: Smena 1963, s. 155.

nosť a absurditu pomáha druhému človeku prežiť, zjemniť. A tak s G. Marcelom je tu totožná len oná ontologická potreba druhého človeka, pretože len človek, jeho schopnosť láskavosti, nehy, súcitu, lásky dáva nezmyselnej konečnej ľudskej existencii (na čas jej jestvovania) zmysel a pomáha jej absurditu života zjemniť.

A) *BOH* – Ako sme už vyššie naznačili, napriek explicitnému vypovedaniu, je entitou postavami autenticky nenažitou, nerešpektovanou (presne ako v 1. línii), spochybňovanou. Aj keď spisovateľ s fenoménom Boha, ako v prvom prípade, pracuje, opätovne ide o boj, napätie, stratu viery v to, že je transcendentné človeku na pomoci: „*Mater ako ty, človek ako my, čo sme túto vojnu prežili, mal by sa tak zariadiť aspoň v tom, ako rozmýšľala, aby zbytočne netrpel svojou dôverčivosťou, detskou neprimeranou predstavou. Napríklad, že Boh čosi, kohosi spravodlivo odmeňuje alebo trestá. Alebo že Božie mlyny melú... a tak ďalej. Nezdá sa ti to? Azda to bolo kedysi pekné, keď človek veril, že kdesi hore má starostlivého opatrovníka alebo spravodlivého mlynára. Ale nemá, človek nemá nikoho takého. Po prvej, po druhej svetovej vojne načisto prestal som tomu veriť.*“⁴³ „*S matkou je to už veľmi vážne. Lebo ešte keď sa istejšie cítila na nohách, cnela si a ťažkala, že ju sily opúšťajú, ale ešte si trúfala odísť do kráľovstva nebeského. Teraz už ani ta dôjsť si netrúfa. Je nekonečne unavená. Alebo si už hádam nie je celkom istá, či tam nájde pokoj, odkedy nebombardujú lietadlá, frčia strely.*“⁴⁴

B) *MEDZILUDSKÉ VZŤAHY* – Ako sme už načrtli, človek je v novelách jedinou oporou pre človeka („*Nemajte mi za zlé, ale ja iné božstvo neuznávam, len svoju mamu.*“⁴⁵), marcelovským zmyslom existencie, no oproti filozofii G. Marcela sa ľudské bytie nestretávajú na intersubjektívnej platforme a neústia do Absolútna/Boha. Ono milovanie má výhradne ľudský rozmer túžby po človeku (potreby zblížovania) a kvôli vzájomnej „inosti“ aj realistický rozmer vzájomného vzdľaťovania. Matka v novele *Ešte s vami pobudnúť* konštatuje: „*Tu na svete niet spočinutia. Tu niet istoty. Iba ľudia, títo dvaja* (myslí sa syn a jeho manželka, poznámka M. A).“⁴⁶ A táto istota je o pár riadkov ďalej spochybnená: „*Niet kde spočinúť, ani na márnú chvíľu, ani pohľadom a tým menej unavenou myslou.*“

⁴³ Tatarka, D.: *V úzkosti hľadania (Kohútik v agónii a Ešte s vami pobudnúť)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1963, s. 221.

⁴⁴ Tamže, s. 270.

⁴⁵ Tamže, s. 289.

⁴⁶ Tamže, s. 261.

*Pusto, prázdno je tu. Deti a ich vzťahy, všetko neisté.*⁴⁷ Napriek onému zblížovaniu a vzdáľovaniu však nie Boh v človeku (ako v prípade G. Marcela), ale iba človek, jeho láska a súcit (aj keď prchavé a nestále) sú jediným zmyslom/oporou/nádejou nezmyselnej ľudskej existencie: „*Život každého z nás, čo sme prežili túto vojnu, je spoločná výhra ľudskej dobroty a odvahy... všetko je to okrem lásky a súcitu strašný nezmysel... Každý človek pre niekoho niečo znamená...*“⁴⁸ „*To je to, čo sa v nich najhúževnatejšie drží života – Nádej. A súcit. Sestra tým súcitom pri bratovi nažíva...*“⁴⁹

C) **ŽIVOTNÝ POCIT** – Ako v prípade 1. línie človek s človekom v týchto textoch neústi do Absolútna a postavy neuznávajú žiadny presah, pokračovateľnosť ľudskej existencie, a tak, prirodzene, pociťujú smerom k smrti absurditu ľudského života: „*Povedzte, aký má zmysel toto všetko naše trápenie a vršovanie, toto naše zúfanie a úfanie, prekladanie ťarchy z pleca na plece?*“⁵⁰ „*Načo som tu? Čože tu chcem?*“⁵¹ „*Načo bolo všetko naše trápenie?*“⁵² „*Celý život sa mi len cnelo...*“⁵³ „*Raz ťa všetko opustí, doznie, zatichne. Chystáš sa na najhoršie, ale taká obyčajná vec ťa zaskočí ako smrť, lebo tej práve sa nikdy nenadeješ, tá ťa vždycky najviac zdrví...*“⁵⁴

Schému tejto línie teda možno zaznamenať nasledovne:

neakceptácia „Boha“ – človek je človeku zmyslom (nie transcendentná poloha lásky, ale ľudská) – neústenie v Absolútno – absurdita a nezmyselnosť ľudského života.

3. Implicitná marcelovská línia (Prútené kreslá)

V uvedenej línii Boh nie je explicitne vypovedaný. Faktom však ostáva, že o transcendentnú polohu lásky (čistý dyadický vzťah „Ja“ k „Ty“), cez ktorú sa Boh v človeku zviditeľňuje (necháva cítiť) a ktorou človek presahuje vlastnú psychofyziologickú fakticitu v mene niečoho vyššieho a zároveň vďaka ktorej dostáva ľudská existencia zmysel, pokračovateľnosť, opodstatnenosť sa Tatarka v románovej novelke usiluje. Po-

⁴⁷ Tamže, s. 284.

⁴⁸ Tamže, s. 208.

⁴⁹ Tamže, s. 216.

⁵⁰ Tamže, s. 291.

⁵¹ Tamže, s. 209.

⁵² Tamže, s. 287.

⁵³ Tamže, s. 248.

⁵⁴ Tamže, s. 283.

tvrdzuje to aj výrok M. Hamadu, ktorý skonštatoval, že Tatarka v diele vykonal fenomenologickú redukciu lásky⁵⁵.

A) *BOH* – explicitne nevy povedaný.

B) *MEDZILUDSKÉ VZŤAHY* – Ako sme už vyššie naznačili, človek pre človeka je tu marcelovským zmyslom ľudskej existencie. Ľudia sú vo všeobecnosti to, čo „*dýchame ako povetrie, v čom plávame ako ryba vo vode*“⁵⁶. „*Pre mňa si tým, čím azda i ja pre teba. Láskavosťou života, ktorú nevedomky berieme, dýchame ako povetrie.*“⁵⁷ V tomto diele sa Tatarka prvý raz najtesnejšie približuje k onej transcendentnej láske (najdominantnejšie ju vykresľuje na mužsko-ženskej platforme – Bartolomej a Daniela), ktorá v marcelovskom prevedení potom ústi do Absolútna/Boha. Je to láska nepodmienená vonkajšími determinantmi („*Na ženu, ktorá mi je blízka, nemusím predsa hľadiť, či je pekná a či aká, ani jej natískať do očí svoju fasádu.*“⁵⁸), pudmi („*Daniele som sa nedvoril, nepokúšal som sa vyznávať jej lásku, nebadane odbočiť s ňou do tmavého parku, chytať ju za ruku alebo sa s ňou bozkávať, tým menej ju zvádzať, aby mi bola milenkou... to jej nebolo dost' vážne... a vôbec dost'...*“⁵⁹), založená (presne ako u G. Marcela) na komunikácii a počúvaní („*Na všetkom je ona, ona. Ona je povetrie, ktoré dýcham. Naberám ju do seba, kúpem sa v nej ako zátka v dobrom víne a najradšej počúvam jej hlas.*“⁶⁰).

C) *ŽIVOTNÝ POCIT* – Takáto láska dodáva textu atmosféru nádeje a v tomto diele je už evidentné aj ono marcelovské intersubjektívne, transcendentné prestupovanie ľudských subjektov („*... čoho sa dotkla, to mi bolo všetko známe, povedomé, moje, to som bol ja a to bola Daniela.*“⁶¹ „*Na všetkom je ona, ona. Ona je povetrie, ktoré dýcham. Naberám ju do seba, kúpem sa v nej ako zátka v dobrom víne a najradšej počúvam jej hlas.*“⁶²). Dokonca (presne v duchu G. Marcela) je tu naznačené aj pretrvávanie transcendentnej lásky bez koncov, pretože aj napriek tomu, že sa cesty hrdinov rozchádzajú, ostáva Daniela v Bartolomejovi navždy prítomná („*Keď nocujem po hoteloch a započúvam sa do prázdnoty, to ju počúvam.*“⁶³). Vyústenie do Absolútna však už nie je v knihe explicitne

⁵⁵ Pozri Tatarka, D.: *Prútené kreslá* – doslov. Bratislava: Smena 1990, s. 112.

⁵⁶ Tatarka, D.: *Prútené kreslá*. Bratislava: Smena 1990, s. 40.

⁵⁷ Tamže, s. 98.

⁵⁸ Tamže, s. 51.

⁵⁹ Tamže.

⁶⁰ Tamže.

⁶¹ Tamže, s. 48.

⁶² Tamže, s. 51.

⁶³ Tamže, s. 105.

vypovedané, a aj keď niečo naznačuje ono pretrvávajúce „Ja“ v „Ty“ bez koncov či výroky ako: „*Slovo do diaľky povedané celkom ináč toho druhého rozochvieva, ako slovo povedané do stola alebo do tváre*“⁶⁴, možno ho vidieť len v potencialite. Faktom však ostáva, že nech už je vyústenie do Absolútna v texte prítomné viac či menej, transcendentný medziľudský vzťah (čistý dyadický vzťah „Ja“ k „Ty“), o ktorý Tatarka v *Prútených kreslách* usiloval a ktorý korešponduje s láskou G. Marcela, dáva ľudskej existencii (oproti novelám *Kohútik v agónii* a *Ešte s vami pobudnúť*) nádej, zmysel a opodstatnenie.

Prútené kreslá sú teda tou knihou, ktorá napriek zložitosti ľudského života (z diela evidentnej), prvá z tu doteraz spomínaných vyjavuje nádejnosť a opodstatnenosť jestvovania. Pateticky povedané slovami Tatarku, vyjadruje vieru v raj (raj v láske). Existencialistickú cudzotu, hnus tu teda eliminuje láska („*Daniela je mi všetkým. Keby tu nebola, bol by som tu cudzincom.*“⁶⁵) a aj keď je dosahovanie jej transcendentnej polohy zložitá („*v láske je náš raj, jediný raj... lenže mi nevieme doň vstúpiť... sami sa z neho vyháňame*“⁶⁶), navzdory tomu tá možnosť tu je („*áno veľká láska existuje, i manželská veľká láska existuje*“⁶⁷) a človek môže v nádeji vždy o ňu usilovať.

Schéma tejto línie je: *Boh explicitne nevypovedaný – človek je človeku zmyslom (transcendentná poloha lásky) – potenciálne vyústenie v Absolútno – nádej a opodstatnenosť ľudského života.*

4. Línia – explicitná marcelovská línia (Písачky pre milovanú Lutáciu)

V uvedenej línii sa už naplno, explicitne završuje filozofia G. Marcela.

A) *BOH* – V diele je explicitne prijatý a vnímaný nie ako niekto mimo človeka, ale v človeku a s ním sa cez seba a v spojení s ďalším ľudským subjektom prestupujeme: „*Boh je, a prejavuje sa to Božím požehnaním, semenom, plodnosťou, vedomím, že sa nám dostáva čohosi, sily a odhodlania byť sebou, stáť na svojom, svojho Boha počúvať, počúvať jeho nutkanie v sebe. Náš Boh pastierov a roľníkov neodsudzuje nás vopred, k slobode ani otroctvu, malosti, bezduchej masovosti. Náš pastiersky Boh nás v jednom čase požehnáva plodnosťou, slobodou, hudbou, tvorbou...*“⁶⁸

⁶⁴ Tamže.

⁶⁵ Tamže, s. 78.

⁶⁶ Tamže, s. 9.

⁶⁷ Tamže, s. 105.

⁶⁸ Tatarka, D.: *Písачky pre milovanú Lutáciu*. Praha: Labyrint 1999, s. 253.

B) *MEDZILUDSKÉ VZŤAHY* – Čo sa týka medziľudských vzťahov, Tatarka veľmi racionálne a pragmaticky vyjavuje dve polohy lásky – nevyváženú, egoistickú, pudovú, biologickú lásku [„*Láska zotročuje, láska je zločin*“⁶⁹ „... je to chorobná, metafyzická žiarlivosť... na to, že vôbec si, lebo keby si nebola (Natália, poznámka M. A.) ja, *Slzička, netrpím takto, táto temnota sa vo mne neotvorí, neprečítam si tvoju pohľadnicu inému*...“⁷⁰ „... rástol mi a tvrdol úd ako žrebcovi, ako mladému milencovi, ktorý celý ten čas zmizá do svojej žeravej milenky, soptiacej zo seba oheň a krik, ktorá sa zmrštuje a dlži, vŕahujúc ma do seba zvonku, kľže sa po mne...“⁷¹] a tieto polohy prerušujú pasáže o hlbokom transcendentnom rozmere lásky, pretože vašeň môže byť aj vášňou po človeku ako takom (vášňou „*splývania so všetkým, dušou, duše, nie iba telesného, chvíľkového spojenia*“⁷²), pretože ženské lono nie je len symbolom sexuálneho aktu, ale aj oslavou ľudského života („... *tajomný je život, brucho ženy, tajomné je jej lono, odkiaľ na-žijúc dobrotou materského tela, z polohy a podoby zvinutého koláča museli sme sa vystrieť a vyraziť narovnaní*“⁷³), pretože túžime po niečom väčšom, hlbšom a dokonalejšom ako len po eroticko-pudovom „*intermezzo*“ („*S mužmi, ktorých si mala, ktorým si sa dala, robili ste si zo seba sexuálne či erotické objekty... prijala si ich hlúpy reflex: že žena a muž musia čosi spolu vystrájať*“⁷⁴). Táto podvojnosť však s ohľadom na to, že človek je symbiózou telesného a duchovného, dáva (oproti *Prúteným kreslám*) dielu pragmaticko-realistickejší (zároveň naturalistickejší) rozmer.

C) *ŽIVOTNÝ POCIT* – Napriek evidentným dvom polohám lásky Tatarka kladie do popredia onú transcendentnú lásku (lebo ona, ako naznačuje aj nižšie uvedený citát, založená na komunikácii, porozumení je tá „vrchná“ a cez ňu a v nej sa človek presahuje smerom k „vyššiemu“) a zmysel života vidí v ľudskom spájaní sa a (v tomto diele už aj v explicitne vypovedanom – na rozdiel od *Prútených kresiel*) presahu do Absolútneho. A tak ako G. Marcel poznamenáva, že: Absolútno/Boha môžeme „*najľepšie vidieť v lásce...; tajemství duše a těla můžeme pochopit, jedině vyjdeme-li z lásky, která je v jistém smyslu jeho výrazem* (myslí sa tým výra-

⁶⁹ Tamže, s. 238.

⁷⁰ Tamže, s. 167.

⁷¹ Tamže, s. 186.

⁷² Tamže, s. 171.

⁷³ Tamže, s. 12.

⁷⁴ Tamže, s. 26 a 180.

zom Boha/Absolútna/Tajomstva, poznámka M. A.)⁷⁵, D. Tatarka konštatuje: „*V milovaní – neslovnej spodnej reči, ak slovná reč je tá vrchná, deje sa svet od stvorenia, genéza sveta, vývin sveta sa deje a prežíva. Že v našom tele je pamäť ľudstva, tvorstva. A tú pamäť nič, nič, ani smrť nepretrhá. Nezačíname sa od včerajška ani od svojho zrodu. Začíname sa tajomstvom... keby sme ho prestali počúvať, keby sme ho raz prestali ucítovať, naše životy zovšednejú, stratíme sa v histórii.*“⁷⁶

Ľudská existencia teda pretrváva bez koncov, bez začiatkov v „niečom“ vyššom (v Bohu/Tajomstve – v absolútnej/transcendentnej láske) a napriek úzkosti a depresii, zaznamenaných v texte, sú *Písačky* knihou nádeje. Svedčí o tom napokon aj motív samovraždy. Kým napríklad v debute *V úzkosti hľadania* Václav Turek (novela *Ľudia za priechkou*)⁷⁷ skáče pod vlak, čo implikuje sartrovskú ničím a nikým neobmedzenú slobodu, a teda aj možnosť voliť si smrť namiesto absurdného života, tu Tatarka vyhlasuje toto: „*Vybuchujú okolo mňa postupne samovraždy mojich priateľov... pravdaže nemusím tu byť, ale, ale, ale. Keďže tu zostávam toľké roky po tebe (myslí tým po svojej matke, poznámka M. A.), nachodím predsa čosi, stále. Dostáva sa mi čosi navyše... Mali ma vtedy skosiť ako slobodného občana tejto republiky, ale keďže ma neskosili, teraz sme spolu pri jednom stole. S Vami Kosíku, Bartošku, s Tvojou Suzanne Francúzskou, s Tebou, ženou, s Vami, pán profesor Václav Černý. Vaša spoločnosť ma povznáša.*“⁷⁸ Uvedené potvrdzuje vyššie spomínanú opodstatnenosť jestvovania (a to v symbióze s vierou v človeka a Boha) a aj zmysel všetkého prežívaného. Teda *Písačky* sú knihou nádeje, no ako sme už aj naznačili, márne budeme hľadať v diele patetické šťastie, príval povrchných optimistických pocitov. Takou knihou nie sú a takou nie je ani filozofia G. Marcela (to by sme neboli pri existencializme). O čo tu ide, je nádej pre život, viera v jeho opodstatnenosť, zmyselovosť, večnosť, v jeho presah smerom niekde vyššie a s týmto vedomím aj deštruktívne situácie, ktoré hrdina (autor) v texte prežíva – odňatie pasu, administratívne väzenie, psychický nátlak, existenčné problémy, nevyrovnaná láska –, sú dôvodom pre život.

Schéma tejto línie je absolútne totožná so schémou G. Marcela: *viera v Boha/Absolútno – človek je človeku zmyslom (transcendentná poloha lásky) – vyústenie v Absolútno – nádej a opodstatnenosť ľudského života.*

⁷⁵ Marcel, G.: *K filozofii nádeje*. Praha: Vyšehrad 1971, s. 16.

⁷⁶ Tatarka, D.: *Písačky pre milovanú Lutáciu*, c. d., s. 99 a 162.

⁷⁷ Tatarka, D.: *V úzkosti hľadania*, c. d., s. 97.

⁷⁸ Tatarka, D.: *Písačky pre milovanú Lutáciu*, c. d., s. 253.

V závere možno skonštatovať, že, ako z uvedeného vyplýva, Tatarka prežil s akousi viac-menej všeobecnou prirodzenosťou etapu mladíckej skepsy až po ono rozvážne, empíriou a vyzretou múdrosťou získané vyrovnanie sa so životom [od absurdity života a medziľudskej vzdialenosti (*V úzkosti hľadania, Farská republika*) cez bytostnú túžbu pri človeku pobudnúť a nechať sa „liečiť“ jeho potenciou láskavosti, nehy, opory (*Kohútik v agónii, Ešte s vami pobudnúť*), pokračujúc potrebou nájsť v medziľudskej korelácii niečo skutočné/stále – nezaťažný, neegoistický, fenomenologický rozmer lásky – (*Prútené kreslá*) až po vyústenie onej transcendentnej polohy lásky v transcendentné osebe/v Boha (*Pisáčky pre milovanú Lutéciu*)]. A teda filozofiu J. P. Sartra veľmi postupne, systematicky v Tatarkovom diele „vytláča“ filozofia nádeje G. Marcela, ktorá naplno vyvrcholila v *Pisáčkách pre milovanú Lutéciu*, v diele z pera vyzretého, životnými krízami poznačeného muža, ktorý účtujú s prežitým, vo vrcholiacej fáze svojho života hovorí životu a Bohu ÁNO.

Literatúra

- ABRAHAMOWICZ, D. a kol.: *Ešte s vami pobudnúť – spomínanie na Dominika Tatarku*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 1994. 144 s.
- ANTOŠOVÁ, M.: *Dominik Tatarka v kontexte existencializmu*. Nitra: FF UKF 2011. 158 s.
- ANTOŠOVÁ, M.: *Dielo Dominika Tatarku pohľadom súdobej kritiky*. Rigorózná práca. Nitra: UKF 2003. 89 s.
- BOMBÍKOVÁ, P.: *Nové formulovanie spisovateľa a spisovateľskej práce v rokoch 1946 – 1956. Prípád Dominika Tatarku*. In: Slovenská literatúra, 47, 2000, č. 2, s. 100–118.
- BOMBÍKOVÁ, P.: *Tatarkova raná novelistika*. In: Slovenská literatúra, 44, 1997, č. 3, s. 188–199.
- ČERNÝ, V.: *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta 1992. 152 s.
- HAMADA, M.: *Tatarkova koncepcia kultúry*. In: Slovenská literatúra, 40, 1993, č. 2–3, s. 81–91.
- JANČOVIČ, I.: *Dominik Tatarka a jeho dielo v premenách času*. Banská Bystrica: Metodické centrum Banská Bystrica 1996. 52 s.
- JANČOVIČ, I.: *Prozaické začiatky Dominika Tatarku*. In: Romboid, 32, 1997, č. 8, s. 3–12.

- JANKE, W.: *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta 1995. 247 s.
- KICZKO, L. a kol.: *Malá antológia z diel filozofov II*. Bratislava: SPN 1998. 222 s.
- KOPČOK, A. a kol.: *Dejiny slovenskej filozofie na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava: SAV 1998. 486 s.
- LEŠKO, V. a kol.: *Dejiny filozofie*. Bratislava: IRIS 1993. 355 s.
- MARCEL, G.: *K filozofii naděje*. Praha: Vyšehrad 1971. 137 s.
- PETRÍK, V.: *Dominik Tatarka odišiel a zostáva*. In: Romboid, 24, 1989, č. 7, s. 78.
- PETRÍK, V.: *Vzťah muža a ženy v Tatarkovom diele*. In: Romboid, 27, 1992, č. 3, s. 4.
- ROSENBAUM, K. a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry V*. Bratislava: SAV 1984.
- SARTRE, J. P.: *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh 2006. 718 s.
- SARTRE, J. P.: *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad 2004. 112 s.
- SARTRE, J. P.: *Mír*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1966. 237 s.
- SARTRE, J. P.: *Mír*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2009. 192 s.
- STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon 1993. 560 s.
- ŠTEVČEK, J.: *Dejiny slovenského románu*. Bratislava: Tatran 1989. 623 s.
- ŠTOLBOVÁ, E.: *Navrávačky s Dominikom Tatarkom*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2000. 328 s.
- TATARKA, D.: *Farská republika*. Bratislava: Smena 1963. 307 s.
- TATARKA, D.: *Niekoľko ohlasov o avantgarde*. In: Slovenské pohľady, 81, 1965, č. 10, s. 51–52.
- TATARKA, D.: *Proti démonom*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1968. 438 s.
- TATARKA, D.: *Prútené kreslá*. Bratislava: Smena 1990. 117 s.
- TATARKA, D.: *Písanky pre milovanú Lutéciu*. Praha: Labyrinth 1999. 280 s.
- TATARKA, D.: *V úzkosti hľadania (Kohútik v agónii a Ešte s vami pobudnúť)*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1963. 304 s.

TATARKA, D.: *V úzkosti hľadania*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius 1997.
195 s.

VLAŠÍN, Š. a kol.: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý
spisovatel 1984. 468 s.

VLAŠÍN, Š. a kol.: *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Orbis 1976.
368 s.

